

VANTWAAALFTOTACHTTIEN

VAKBLAD VOOR VOORTGEZET ONDERWIJS NR.
JAARGANG 25 • APRIL 2015

4

- 1 2 - 1 8

Leraar, rolmodel of moraalridder?

Rigide verwijzing vergroot sociale ongelijkheid

Simone Mark over pedagogisch contact

De leraar als directeur van de les

Leraar, rolmodel of moraalridder?

Over morele vorming en beroepsethiek in het vo

Het onderwijs van dit moment wordt gekenmerkt door een grote nadruk op meetbare resultaten op de cognitieve gebieden. Maar is dit ook waarom mensen leraar worden? Nee, blijkt uit een peiling door DUO Onderwijsonderzoek, in samenwerking met Fontys Hogescholen en Van Twaalf tot Achttien. De meeste leraren worden ook leraar uit morele overwegingen: ze willen leerlingen helpen om goede en gelukkige volwassenen te worden. Te weinig aandacht hiervoor in de lerarenopleiding, druk van het volle curriculum en de invloed van derden maken dat niet altijd gemakkelijk. Een samenvatting van de resultaten.

TEKST: WOUTER SANDERSE, VINCENT VAN GRINSVEN, RENSKE VALK

Recent onderzoek in Groot-Brittannië schetst een volgend beeld. Leraren worden in hun beroepsuitoefening vooral gedreven door morele ambities. Maar de hoge toets- en curriculumdruk in het Engelse onderwijs maken dat deze ambities nauwelijks waargemaakt kunnen worden. Een bron van onvrede en frustratie. Hoe zit dat in Nederland? De vraag om meer eigen regie bij leraren en de discussie over breedte van het curriculum waren aanleiding voor Van Twaalf tot Achttien en Fontys Hogescholen om aan leraren in Nederland een aantal vragen te stellen over het onderwerp morele vorming en over het thema beroepsethiek. Vinden leraren in Nederland dat zij een rol hebben in de morele vorming van leerlingen, en zo ja, op welke manier voeren zij die rol uit en waarop baseren zij zich dan?

Onderzoeksopzet

Het onderzoek is online verricht, waarbij gebruik is gemaakt van de onderwijsdatabase van DUO Onderwijsonderzoek die (onder meer) de namen en e-mailadressen bevat van docenten in het voortgezet onderwijs. Hieruit is een a-selecte steekproef getrokken van N=9.652 docenten die wij voor het onderzoek eenmaal met een e-mail benaderd hebben voor het invullen van een vragenlijst met 35 vragen. In totaal hebben 510 docenten de online vragenlijst ingevuld. De respons is representatief naar (vakantie-)regio (Noord, Midden en Zuid), schoolgrootte (aantal leerlingen) en denominatie (Openbaar, Rooms Katholiek, Protestants Christelijk en Overig).

Een uitgebreide beschrijving van de onderzoeksopzet en een integrale weergave van de resultaten vindt u op de www.van12tot18.nl.

Tabel 1. Verdeling naar 'bouw'	(n=)
Geeft voornamelijk les in onderbouw (vmbo leerjaren 1 en 2, havo-en vwo leerjaren 1, 2 en 3)	165
Geeft voornamelijk les in bovenbouw (vmbo leerjaren 3 en 4, havo en vwo leerjaren 4, 5 en 6)	345
Totaal	510

Leraarschap, een morele keuze

Een eerste bevinding is dat leraren doorgaans vanuit een morele motivatie werken. Wanneer hun werd gevraagd spontaan te noemen wat hun ambitie was om in het onderwijs te gaan werken, scoort de overdracht van kennis hoog. Maar wanneer hun gevraagd wordt om een aantal onderwijsdoelen te rangschikken, staat het ontwikkelen van de eigen talenten van leerlingen met stip op nummer één, gevolgd door eraan bijdragen dat leerlingen goede en gelukkige mensen worden. Hoge cijfers halen komt pas daarna, en 'een goede vervolgopleiding gaan doen' of 'een goede baan vinden' staan nog lager. Deze resultaten komen grotendeels overeen met eerder Brits onderzoek, waarin de ontwikkeling tot goede, gelukkige mensen ook prioriteit

Vinden leraren in Nederland dat zij een rol hebben in de morele vorming van leerlingen?

kreeg boven schoolsucces.¹ In een tijd waarin het docentschap nog wel eens wordt verengd tot het kwalificeren van leerlingen, blijken veel leraren de persoonlijke en morele ontwikkeling van leerlingen hoog aan te slaan.

Moreel-vormende taak

Vrijwel alle ondervraagde leraren vinden dat ze in de praktijk van alledag moreel-vormend bezig zijn. Ze hebben daar ook meer gedetailleerdere ideeën over. De overgrote meerderheid vindt dat ze waarden op leerlingen overdragen, regels in de school handhaven, goede houdingen bij leerlingen cultiveren én hun kritische denken bevorderen. Bovendien vindt 85% van de leraren dat ze op moreel vlak een voorbeeld voor leerlingen zijn.

Wanneer we inzoomen op het bijbrengen van goede houdingen, dan stellen acht op de tien leraren dat leerlingen de afgelopen maanden soms of vaak eerlijkheid, respect en rechtvaardigheid hebben laten zien. Dapperheid, maat houden en zelfkennis zien ze het minst terug. Wel is het schooltype van invloed op hun inschatting: docenten die lesgeven in het vwo/gymnasium schatten hun leerlingen op een negental deugden significant hoger in dan docenten op andere scholen. Vmbo-docenten schatten het zelfvertrouwen van hun leerlingen juist veel lager in.

Tabel 2. Verdeling naar soort vak	(n=1)
α-vakken: Nederlands, Frans, Duits, Engels, Grieks, Latijn	118
β-vakken: Wiskunde, Natuurkunde, Scheikunde, NLT (Natuur Leven en Technologie), ANW, Science, Nask	84
γ-vakken: Aardrijkskunde, Biologie, Economie, Geschiedenis, Kunstvakken CKV, Muziek, Drama & Dans, Tekenen, Handvaardigheid, Beeldende vorming, Maatschappijleer, Algemene maatschappijwetenschappen	161
Overige vakken	101
Onbekend welk vak de docent geeft	46
Totaal	510

Het gedrag dat leraren als grootste probleem ervaren is dat leerlingen geen rekening houden met anderen, geen respect hebben, oneerlijk zijn of liegen, of geen verantwoordelijkheid nemen. Maar een groot deel van de leraren (76%) denkt dat het 'karakter' van leerlingen wel veranderbaar is, te vormen is. Dat gebeurt volgens hen vooral door leerlingen te laten kijken naar goede voorbeelden, en een kwart noemt ook instructie, dat wil zeggen expliciet onderwijzen.

De overgrote meerderheid van de leraren geeft aan zich op zijn/haar gemak te voelen bij het verkennen van morele onderwerpen in de klas. Dit is een opmerkelijk resultaat, omdat eerder onderzoek² aantoonde dat veel leraren ervoor terugdeinzen om expliciet aandacht aan morele onderwerpen te besteden,

omdat ze denken dat 'goed en slecht' relatieve begrippen zijn, en leraren vervolgens niet hun eigen mening aan leerlingen willen opleggen. Het feit dat leraren in dit onderzoek hun voorbeeldfunctie benadrukken, is een indicatie dat ze er mogelijk toch voor terugdeinzen meer expliciete werkvormen of programma's te gebruiken.

Belemmeringen

Hoewel leraren zeggen morele vorming belangrijk te vinden en er aandacht aan besteden in hun klassen, komen ze een aantal serieuze obstakels op hun pad tegen.

Verreweg de grootste belemmering is hun eigen opleiding: 59% vindt dat de lerarenopleiding hen (zeer) slecht heeft voorbereid om met leerlingen morele onderwerpen te verkennen en te bespreken. Sommigen noemen adolescentiepsychologie en de voorbeeldfunctie, maar daar houdt het mee op. Dat is een forse aanklacht, die echter niet verrast in het licht van eerder (inter)nationaal onderzoek.³ De ethische aspecten van het leraarschap blijken in de lerarenopleiding vooral ongepland, impliciet en onsystematisch aan de orde te komen. De nadruk ligt dermate op kennisoverdracht, didactiek en klassenmanagement dat lerarenopleidingen zelfs als een 'moreel vacuüm' zijn genoemd.⁴

Zes op de tien leraren ervaren verder - naast de eigen rol - de invloed van anderen, zoals het thuismilieu, de leeftijdsgenoten en de invloed van de media, als een belemmering om leerlingen moreel te vormen. Leraren zijn blijkbaar niet te spreken over deze

Een groot deel van de leraren (76%) denkt dat het 'karakter' van leerlingen te vormen is.

Tabel 3. De belangrijkste doelen van de lessen

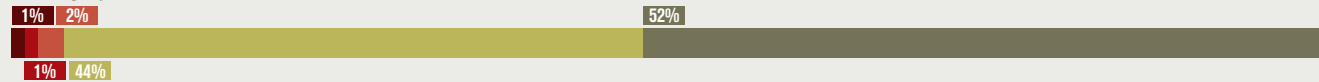
Dat leerlingen:	Gemiddelde belangscore	Rangorde
Hun eigen talenten ontwikkelen	0,61	100%
Goede mensen worden	0,41	68%
Gelukkig worden	0,31	52%
Goede cijfers halen	0,22	37%
Positieve relaties hebben	0,12	21%
Goede burgers worden	0,11	18%
Een goede vervolgopleiding doen	0,11	18%
Gezond leven	0,06	10%
Een goede baan vinden	0,05	9%

Toelichting bij tabel 3: docenten is gevraagd om hun top-3 van lesdoelen te kiezen. Aan deze drie lesdoelen werd een waarde toegekend, zodat per lesdoel het gemiddelde belang dat docenten er aan hechten kon worden berekend. Het lesdoel met de hoogste gemiddelde score is tenslotte op 100% gezet. Bijvoorbeeld: in vergelijking met 'Hun eigen talenten ontwikkelen' wordt aan 'goede mensen worden', 32% minder belang gehecht.

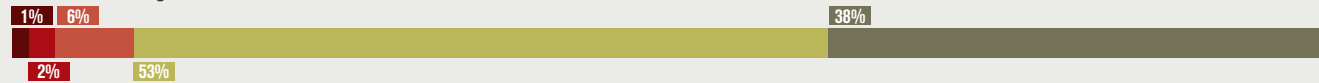
In hoeverre zijn de volgende uitspraken op u van toepassing?

(alle docenten, n=510)

Ik draag bij aan de overdracht van morele waarden

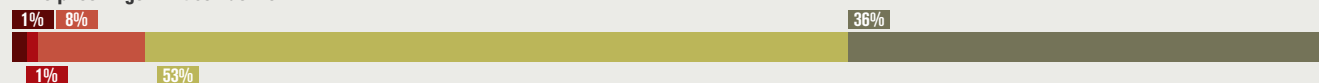
Ik handhaaf de regels in de school

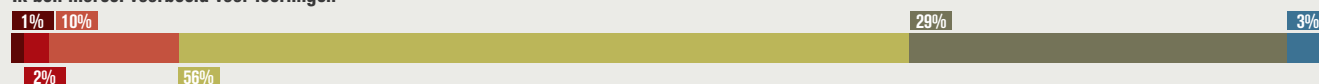
Ik draag bij aan de ontwikkeling van goede houdingen bij leerlingen

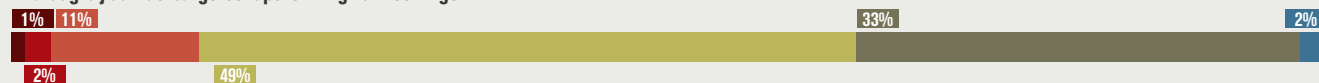
Ik help leerlingen kritisch denken

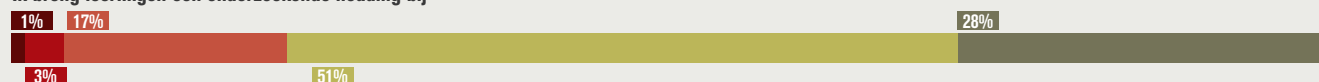
Ik ben moreel voorbeeld voor leerlingen

Ik draag bij aan de burgerschapsvorming van leerlingen

Ik breng leerlingen een onderzoekende houding bij

Helemaal mee oneens
 Mee oneens
 Noch mee oneens, noch mee eens
 Mee eens
 Helemaal mee eens
 Weet niet / geen mening

invloeden. Hoewel het onderzoek niet uitwijst welke partij(en) leraren het meest belemmerend vinden, is het toch opvallend dat ze hen gezamenlijk niet zien als partners met wie ze kunnen optrekken om positieve houdingen en gedrag aan te leren. Daar komt bij dat sommige leraren ook weinig steun ondervinden van de eigen school, omdat die er geen gedeelde visie op morele vorming nahoudt.

Een derde belemmering is dat een op de drie leraren het onderwijsprogramma en het curriculum te vol vinden om moreel vormend bezig te zijn. Daar komt bij dat 45% van de leraren vindt dat de aandacht voor toetsing en examinering morele vorming ondermijnt. De belangrijkste tip die leraren hebben richting hun school en de overheid is daarom om meer ruimte te maken in het onderwijsprogramma. Ondanks deze zorgen lijken Nederlandse leraren in vergelijking met hun Britse collega's relatief veel autonomie te hebben. Uit vergelijkbaar onderzoek uit Groot-Brittannië bleek dat maar liefst 80% van de geïnterviewde leraren aldaar vond dat de toetscultuur de ontwikkeling van het gehele kind hindert.⁵

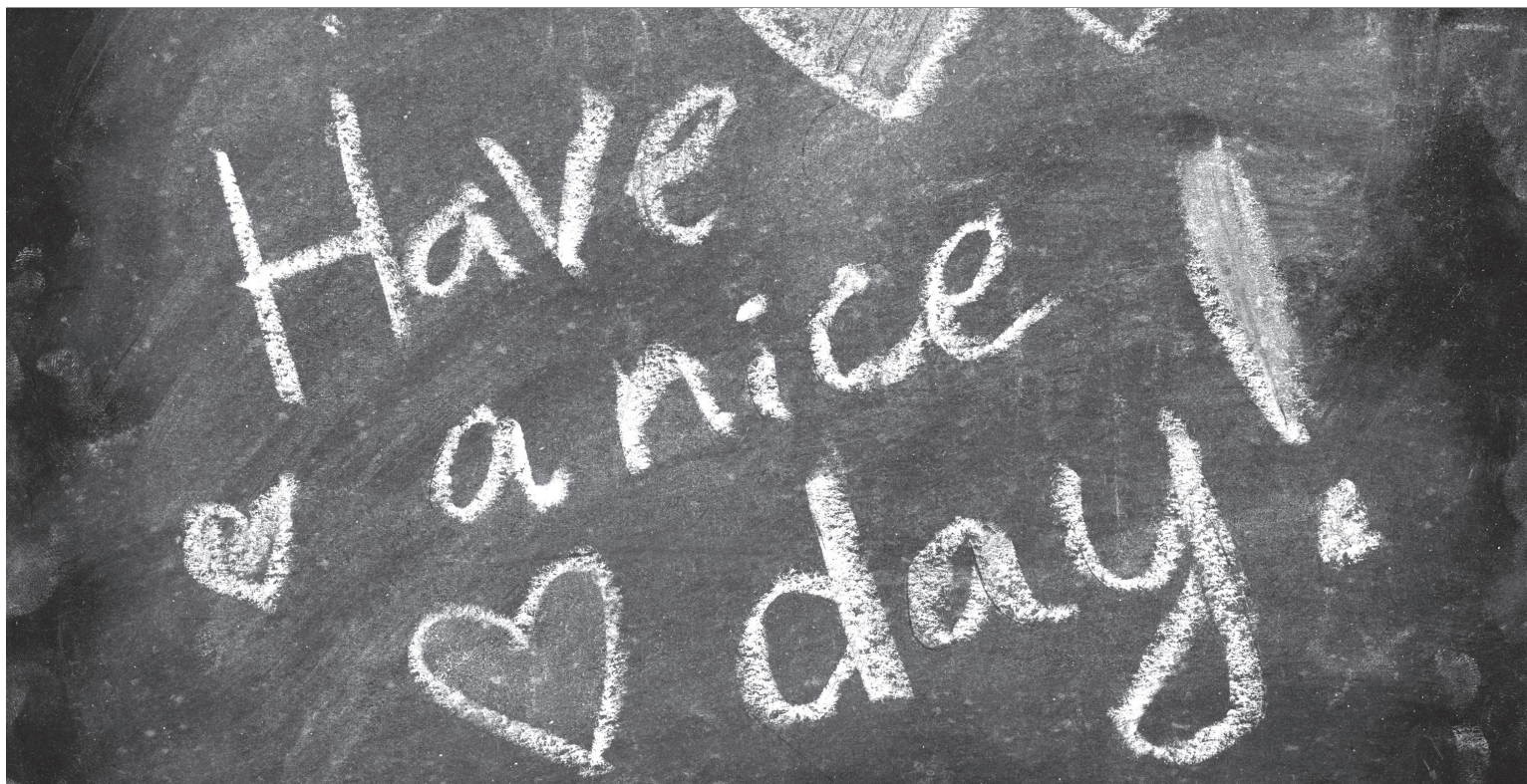
Ethiek van het beroep

Als leraren in grote meerderheid vinden dat zij een moreel-vormende taak hebben, maakt dat nieuwsgierig hoe zij hun ideeën

De ethische aspecten van het leraarschap blijken in de lerarenopleiding vooral ongepland, impliciet en onsystematisch aan de orde te komen.

precies funderen. Op de vraag waarop zij hun opvattingen over goed onderwijs baseren, antwoorden leraren vooral: op 'de ethiek van het leraarschap'. Blijkbaar is het feit dat ze leraar zijn bepalend voor hun ideeën over onderwijs. Daarnaast wordt de eigen opvoeding veel genoemd, gevolgd door de eigen levensbeschouwing en de visie van de school waar ze werken. Docenten werkzaam op een Protestants-christelijke school geven daarbij significant vaker aan dat hun opvattingen over goed onderwijs overwegend zijn gebaseerd op hun eigen levensbeschouwing/religie.

Tegelijkertijd geeft de helft van de leraren aan dat zij vinden dat leraren nu geen *gedeelde* beroepsethiek hebben. Hun ideeën

over de 'ethiek van het leraarschap' lijken grotendeels gekleurd te worden door hun persoonlijke opvattingen of de visie van de school. Over die situatie bestaat tegelijk behoorlijk wat ontevredenheid. Op de vraag of men behoefte heeft aan een gezamenlijke beroepsethiek, zoals artsen en juristen die bijvoorbeeld ook hebben, antwoordt 61% van de leraren dat zij dat wenselijk vindt. Slechts 20% is tegen. Dat is een interessante uitkomst, omdat Nederlandse leraren geen gedeelde beroepsethiek hebben, terwijl het hebben van een gezamenlijke beroepsethiek wordt gezien als een wezenlijk kenmerk van een professionele beroepsgroep.⁶

Hoewel de meerderheid voorstander is van een eigen 'beroepsethiek van leraren', blijkt uit de toelichtingen dat de ontwikkeling van een eigen beroepsethiek een controversieel thema is. Voorstanders zien een beroepsethiek, al dan niet in de vorm van een code, als een handig referentiekader. Het voorkomt volgens hen dat leraren hun eigen waarden en normen leidend laten zijn, en het maakt het makkelijker om collega's op hun functioneren aan te

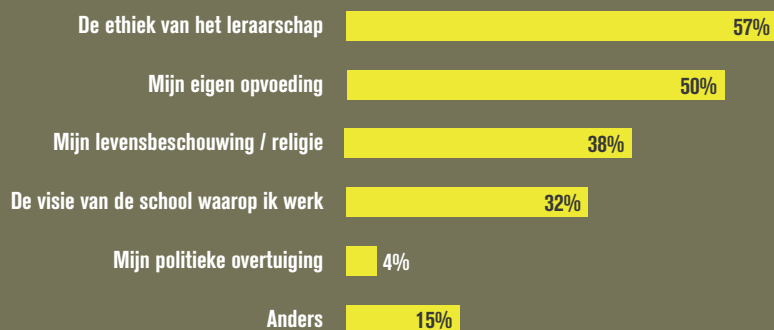
spreken. Ook biedt het duidelijkheid voor iedereen die met leraren te maken heeft, in het bijzonder kwetsbare leerlingen. Tenslotte kan een beroepsethiek de status van het beroep vergroten.

Leraren die huiverig staan tegenover een gedeelde beroepsethiek, benadrukken dat opvattingen over goed onderwijs persoonlijk zijn, of gebaseerd zijn op de eigen levensbeschouwing of identiteit van de school. Ze verzetten zich verder vooral tegen het idee dat ethiek *in een code* vastgelegd zou moeten worden. Ethiek zou grotendeels in ongeschreven regels bestaan, die niet vastgelegd hoeven te worden. Wanneer dat toch gebeurt, werken regeltjes al snel beklemmend, die bovendien geen recht doen aan het feit dat ideeën over wat goed is door de tijd heen veranderen.

Het is de vraag waar leraren het precies mee eens zijn als ze zeggen dat er beroepsethiek van leraren moet zijn. Onze voorzichtige indruk is dat respondenten geen voorstander zijn van een beroepscode, tuchtrect en eed, zoals artsen en advocaten die ook hebben. Maar waar wel overduidelijk behoefte aan is, is aan

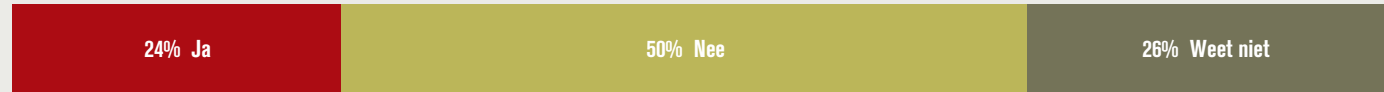
Mijn opvattingen over goed onderwijs zijn overwegend gebaseerd op ...

Meerdere antwoorden mogelijk (alle docenten, n=510)

Vindt u dat leraren in Nederland een gedeelde visie hebben over wat goed onderwijs is?

(alle docenten, n=510)

Vindt u dat leraren een eigen beroepsethiek zouden moeten hebben, net als bijvoorbeeld artsen en advocaten?

(alle docenten, n=510)

Het is goed om te onderstrepen dat leraren weliswaar een belangrijke bijdrage leveren aan de morele ontwikkeling van leerlingen, maar daarvoor niet als enige verantwoordelijk zijn.

een gedeeld moreel kader, dat hen kan ondersteunen om hun morele ambities te rechtvaardigen en verder richting te geven. Andy Hargreaves vergeleek het morele leven van leraren eens met een moeras: je moet het helemaal zelf zien te rooien.⁷ Dit onderzoek maakt duidelijk dat leraren toch wat vastere grond onder hun voeten willen.

Aanbevelingen

Op basis van de resultaten komen we tot een aantal aanbevelingen voor leraren, lerarenopleidingen en beleidsmakers. Uit de nadrukkelijke behoefte aan een gezamenlijke beroepsethiek van leraren leiden we, ten eerste, af dat het goed zou zijn om verder uit te werken waar deze beroepsethiek uit kan bestaan. Dat kan bijvoorbeeld door inspiratie op te doen bij andere professionele beroepsgroepen, of in andere landen, waar leraren vaak wel een uitgewerkte beroepsethiek hebben. Zo'n uitwerking legt de spannende vraag op tafel wie daarvan eigenaar zou moeten zijn en of er een formulering is die recht kan doen aan de diversiteit die het Nederlandse onderwijs kenmerkt. Ten tweede geven leraren aan dat de lerarenopleiding hen amper heeft voorbereid op hun moreel-vormende taak. De lerarenopleiding mist daarbij de kans om de morele ambities die leraren al hebben te verfijnen en versterken, nog voordat ze op scholen komen te werken waarin het kwalificeren van leerlingen veel aandacht krijgt. Het thema (beroeps)ethiek zou daarom een veel en veel sterkere plaats in lerarenopleiding moeten krijgen. Het is een bemoedigend teken dat op een aantal Nederlandse lerarenopleidingen hiervoor mondjesmaat aandacht komt, bijvoorbeeld onder de noemer van 'normatieve professionaliteit' of 'waardevolle professionalisering'.

Tenslotte is het goed om te onderstrepen dat leraren weliswaar een belangrijke bijdrage leveren aan de morele ontwikkeling van leerlingen, maar daarvoor niet als enige verantwoordelijk zijn. De ondervraagde leraren noemen zelf de invloed van leeftijdsgenoten, ouders en media als factoren die hun moreel-vormende taak belemmeren. Het is aan te bevelen dat bij initiatieven om leerlingen op school waarden en deugden bij te brengen, in ieder geval ouders en zo mogelijk ook andere maatschappelijke partners worden betrokken. Aan een 'goed mens' zijn en een 'gelukkig leven leiden,' kunnen leraren hun steentje bijdragen, maar het zijn uiteindelijk levensprojecten waarvoor, zoals het Afrikaanse spreekwoord luidt, een heel dorp nodig is. ●

► **Wouter Sanderse is lector Beroepsethiek van de Leraar bij Fontys Hogescholen. Hij werkte tussen 2013 en 2015 als research fellow part-time bij het Jubilee Centre for Character and Virtues van de University of Birmingham aan een project over karaktervorming in het Britse onderwijs.**

Vincent van Grinsven is directeur van DUO Onderwijsonderzoek. Renske Valk is hoofdredacteur van Van Twaalf tot Achttien.

- 1 Arthur, J., Kristjánsson, K., Walker, D., Sanderse, W. & Jones, C. (2015). *Character Education in UK Schools. Research Report*. Jubilee Centre for Character and Virtues, p. 20. Te downloaden: http://www.jubileecentre.ac.uk/userfiles/jubileecentre/pdf/Research%20Reports/Character_Education_in_UK_Schools.pdf
- 2 Klaassen, C. (2002). Teacher pedagogical competence and sensibility. *Teaching and Teacher Education* 8, 151-158.
- 3 Zie o.a. Willemsse, M., Lunenberg, M. & Korthagen, F. (2008). The moral aspects of teacher educators' practices. *Journal of Moral Education* 37(4), 445-466.
- 4 Sanger, M. & Osguthorpe, R. (2013). The moral vacuum in teacher education research and practice. *National Society for the Study of Education Yearbook 2013*, 112(1), 41-60.
- 5 Arthur, J., Kristjánsson, K., Walker, D., Sanderse, W., Jones, C. (2015), p. 20.
- 6 Sanderse, W. (2013). *Leraren met karakter. Een deugdenbenadering van de beroepsethiek van de leraar*. Eindhoven: Fontys Hogescholen.
- 7 Hargreaves, A. (1995). *Changing teachers, changing times: teachers' work and culture in the postmodern age*. London: Cassell, p 15.

- 12 - 18

Beste bezoeker aan dit congres,

In uw congres tas treft u deze voorpublicatie aan uit het nog te verschijnen aprilnummer van het onderwijsblad Van Twaalf tot Achttien. Wilt u het aprilnummer ontvangen? Neem dan een proefabonnement en ontvang het aprilnummer en het meinummer voor de speciale actieprijs van € 9,50.

We wensen u een inspirerende dag toe.

Renske Valk,
hoofdredacteur

Antwoordkaart

Dhr. / Mevr. Voorletters en naam

Geboortedatum

Postadres

PostcodeWoonplaats.....

School

Telefoonnummer

E-mailadres

Laat deze bon achter op het congres of stuur de bon naar:

antwoordnummer 17

7940 VB Meppel